

**«8D10111- «Қоғамдық денсаулық сақтау» білім беру бағдарламасы
бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін ізденуге арналған
Рыскелдиева Кенжегүл Жанысбаевнаның «Экологиясы қолайсыз аймақта
тұратын жасөспірім қыздардың репродуктивтік денсаулығын
жақсартудың әлеуметтік-медициналық қырлары (Түркістан облысы
мысалында)» тақырыбындағы диссертациялық жұмысының
АНДАТПАСЫ**

Зерттеу тақырыбының өзектілігі

Жасөспірім қыздардың репродуктивті денсаулығын сақтау мәселесі мемлекет пен денсаулық сақтау саласы, сонымен қатар барлық қоғам үшін ең басты бағыттар қатарына жатады. Соңғы он жылдықтағы мәліметтер бойынша жасөспірім қыздар арасында денсаулық көрсеткішінің айқын бұзылысы мен репродуктивті денсаулықтың төмендегені байқалды. Дүниежүзілік денсаулық сақтау сарапшыларының бағалауына қарағанда репродуктивті денсаулықтың төмендеуіне өмір сүру салты, тұқым қуалағыштық қасиеті, денсаулық сақтау жүйесінің халыққа қызмет көрсету сапасы және өмір сүру ортасының экологиялық ахуалы жатады. Сондықтан жасөспірім қыздардың репродуктивті денсаулығын кешенді бағалап, репродуктивті қызметке қауіп-қатерлі болып табылатын әлеуметтік факторлардың қатерлілік дәрежесін анықтау маңызды.

Жасөспірім қыздардың репродуктивті жүйесінің қызметтік бұзылысы мәселесін шешудің медициналық-әлеуметтік және экологиялық сипаттағы өзара байланысты және өзара толықтырылатын шаралар жүйесінің ұйымдастырушылық кешенін әзірлеу толық көлемде қарастырылмаған. Сондықтан, зерттеу тақырыбындағы репродуктивті денсаулыққа қатысты күрделі де көпдеңгейлі жоспарлы мәселелерді жасөспірім қыздардың өмір сүру ортасымен байланысты әлеуметтік, медициналық жағдайын ескере отырып, олардың репродуктивті денсаулығының қалыптасуын бағалау және жақсарту зерттеудің өзекті екенін нұсқайды.

Зерттеу мақсаты

Түркістан облысының экологиясы қолайсыз аймақтарындағы жасөспірім қыздардың репродуктивтік денсаулығын кешенді бағалай отырып, оны жақсарту бойынша әлеуметтік–медициналық шараларды ғылыми негіздеу.

Зерттеу міндеттері

1. Түркістан облысының экологиясы қолайсыз аймақтарының экологиялық-медициналық сипаттамасы.
2. Түркістан облысының экологиялық қолайсыз аймақтарында тұратын жасөспірім қыздардың репродуктивтік денсаулығындағы бұзылыстарын динамикалық бағалау.
3. Жасөспірім қыздардың репродуктивтік денсаулығына зиянды әсер ететін негізгі экологиялық, әлеуметтік себептерден туындайтын аурушандық көрсеткіштері негізінде олардың қатерлілік үлесін бағалау.
4. Экологиясы қолайсыз аймақта тұратын жасөспірім қыздардың репродуктивтік денсаулығын жақсартуға бағытталған іс-шаралар кешенін ұсыну

Зерттеу әдістері

Деректерді өңдеу барысында статистикалық талдау үшін кеңінен қолданылатын SPSS 24 нұсқасы пайдаланылды. Статистикалық гипотезаларды тексеру үшін әртүрлі әдістер қолданылды. Атап айтқанда, категориялық айнымалылар арасындағы байланысты бағалау үшін Хи-квадрат критерийі қолданылды. Екі топ арасындағы сандық айнымалылардың орташа мәндерін салыстыру үшін t-Студент критерийі пайдаланылды. Сонымен қатар, екі немесе одан да көп айнымалылар арасындағы өзара байланысты анықтауға мүмкіндік берген корреляциялық талдау жүргізілді. Бұл статистикалық талдау әдістері деректерді тереңірек зерттеп, статистикалық маңызы бар заңдылықтар мен байланыстарды анықтауға мүмкіндік берді. Жасөспірім қыздардың денсаулық жағдайының медициналық-биологиялық және әлеуметтік-гигиеналық факторларға тәуелділігін анықтау үшін көпфакторлы регрессиялық талдау жүргізілді.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы

1. Түркістан облысының экологиясы қолайсыз аймағында тұратын жасөспірім қыздардың репродуктивтік денсаулығының бұзылыстарына алып келетін негізгі экологиялық және әлеуметтік қауіп факторлар кешенді түрде анықталды.

2. Жасөспірім қыздардың репродуктивтік денсаулығына зиянды әсерін тигізетін негізгі әлеуметтік-экологиялық себептердің қатерлілік үлесіне алғаш рет баға берілді.

3. Экологиясы қолайсыз аймақта тұратын жасөспірім қыздардың соматикалық және репродуктивтік денсаулығының аурушаңдық деңгейіне мониторинг жасалды.

4. Түркістан облысының экологиясы қолайсыз аймағында тұратын жасөспірім қыздардың репродуктивтік жүйе қызметіне зиянды әсер етуші себептердің алдын-алу шараларын жетілдіру бойынша әрекет ету алгоритмі ұсынылды.

Теориялық маңызы

Ғылыми жұмыстың теориялық маңыздылығы жұмыстың зерттеу бөліміндегі нәтижелерін облыстағы жасөспірім қыздардың соматикалық және репродуктивтік денсаулығын нығайтудың ғылыми негіздерін одан әрі зерттеуде пайдалануға болатынында.

- Түркістан облысының экологиялық тұрғыда қолайлы және қолайсыз аймақтарында тұратын жасөспірім қыздардың репродуктивтік қызметінің қалыптасу заңдылықтары салыстырмалы түрде бағаланды.

- Репродуктивтік жүйенің бұзылыстарының дамуына алып келетін негізгі зиянды экологиялық, әлеуметтік-гигиеналық себептердің қатерлілік дәрежесіне сандық баға берілді.

- Репродуктивтік қызмет бұзылыстарын экологиялық мониторинг және медициналық бақылау жүргізу арқылы алдын-алу шараларын жетілдіру бойынша әрекет ету алгоритмі ғылыми-теориялық негізделді.

Тәжірибелік құндылығы

Жүргізілген талдау және зерттеу нәтижелері салааралық, ұжымдық, пәнаралық байланысты жақсартуға және жасөспірім қыздардың қажеттіліктеріне негізделген кешенді көмек көрсетуге бағытталған әртүрлі деңгейдегі денсаулық сақтау органдарына, стационарлық медициналық ұйымдардың басшыларына, денсаулық сақтау басқармаларына, сондай-ақ білім беру саласына пайдалануға арналған.

Экологиясы қолайсыз аймақта тұратын жасөспірім қыздардың репродуктивтік денсаулығын бақылау және профилактикасын ұйымдастыру жүйесі – емдеу-профилактикалық ұйымдағы акушерлік-гинекологиялық аймақтардың жұмысын ұйымдастыруда қолдану, жасөспірім қыздардың репродуктивтік бұзылыстарын ерте анықтауға жол ашты және олардың асқынуларға алып келуін тоқтатуға көмектесті.

Репродуктивтік қызметті жақсартуға бағытталған әлеуметтік-медициналық және ұйымдастырушылық шаралар құрастырып, тәжірибеге ендірілді.

Осы қарастырылған мәселелер жасөспірімдердің денсаулығын сақтау саласындағы профилактикалық және ағарту жұмыстарын жүргізумен айналысатын ұйымдарда жасөспірім қыздар арасында пайда болған мәселелерді шешу мен мамандардың өз жұмысын жақсарту бойынша қызығушылығын тудырады.

Қорғауға ұсынылатын негізгі қағидалар

1. Түркістан облысында тұратын жасөспірім қыздарда уындайтын репродуктивті денсаулықтағы ауытқуларына тұрғын аймақтағы экологиялық қолайсыздықтар мен зиянды әлеуметтік-гигиеналық себептердің қатерлі әсері айқын.

2. Жасөспірім қыздардың соматикалық және репродуктивтік денсаулығының аурушандық деңгейі зиянды әсерін тигізетін негізгі экологиялық, әлеуметтік-гигиеналық себептердің қатерлілік қуатына тәуелді.

3. Жасөспірім қыздардың репродуктивтік денсаулығына мониторинг жасау репродуктивтік денсаулық бұзылыстарының алдын алудың әлеуметтік-медициналық жақсарту шараларының тиімділігін анықтайды.

Диссертация нәтижелерінің апробациясы

Диссертациялық еңбектің негізгі қағидалары мен материалдары төмендегі конференциялар мен ғылыми семинарда баяндалды және талқыланды:

1. «Ана мен бала 2020» атты III Халықаралық ғылыми-білім беру форумы. 02-03 қазан 2020ж. Алматы, Қазақстан.

2. «Ана мен бала» атты аймақтық ғылыми-білім беру форумы. 03 қазан 2019ж. Түркістан, Қазақстан.

3. Түркістан облысы бойынша акушер-гинекологтардың отырысы 16.06.2021ж. Шымкент қ.

Алынған деректер әлеуметтік медицина, қоғамдық денсаулық және денсаулық сақтау кафедрасында, теориялық пәндер бойынша ғылыми семинарда (Түркістан 2021ж.) баяндалып, кеңінен талқыланды. Қожа Ахмет Ясауи атындағы ХҚТУ-дің «Қоғамдық денсаулық сақтау және ғылыми зерттеулер» кафедрасының кеңейтілген ғылыми семинарында (хаттама №2, «19».03.2025ж)

талқыланды.

Диссертанттың жеке үлесі

Диссертациялық жұмыстың жоспары мен бағдарламасын жасау, әдеби шолу, экологиясы нашар аймақтағы жасөспірім қыздардың репродуктивтік денсаулығын зерттеу барысында экологиялық, әлеуметтік, отбасылық, тұрмыстық қолайсыз жағдайлар әсерінен туған аурулар деңгейін анықтау, қолайсыз экологиялық аймақта тұратын жасөспірім қыздардың репродуктивтік денсаулығы қыздардың өмір сүру салты мен әдет-ғұрыптарын анықтау, зерттеуге қажетті санитарлық-гигиеналық, зертханалық, әлеуметтік, статистикалық, медициналық-демографиялық материалдарды жинау, алынған деректерді өңдеу, оларды сараптау, диссертацияны кестелер мен суреттер арқылы көрнекілеу, қорытынды, тұжырым, түйіндеме жасау, ғылыми-тәжірибелік ұсыныстарды денсаулық сақтау саласына енгізуге белсене араласты.

Тәжірибеге енгізу

Еңбек нәтижелері Қожа Ахмет Ясауи атындағы ХҚТУ «Қоғамдық денсаулық сақтау» және «Акушерлік іс және гинекология» кафедраларының аудиториялық сабақтарын ұйымдастыру барысында қолданылуға ендірілді.

- Түркістан қаласында орналасқан медициналық көмек беретін-3 мекемеге

- «Асықата» Жетісай аудандық аурухана мен «Шұбарсу» медициналық орталық.

- Түркістан қаласында медициналық білім беретін- 3 оқу орталықтарына енгізілді.

Диссертациялық зерттеу нәтижелері бойынша жарияланған жұмыстар

Диссертация тақырыбы бойынша 8 ғылыми жұмыс жарияланды, оның ішінде:

- 4 мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым және жоғары білім саласындағы сапаны қамтамасыз ету комитеті ұсынған басылымдарда,

- 3 мақала халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияларда,

- 1 мақала Scopus индекстелген мәліметтер базасы журналдарында жарияланды.

Зерттеу нәтижелері

1. Түркістан облысының экологиялық қолайсыз аудандарында өмір сүру ортасы улылығы аса жоғары пестицидтермен (гексахлорциклогексан) ШРК-тен 7,55-9,38 есе жоғары деңгейде шоғырлануы анықталып отыр. Экологиясы қолайсыз аймақта тұратын жасөспірім қыздарда менархе көбінесе: кеш келген (31,88% - 10,71% , $p<0,05$), ерте кезеңде (10,5% - 2,86%, $p<0,04$), етеккірдің келу ұзақтығының жоғары (40,43% - 12,41%, $p<0,05$), етеккір кезінде ауырсыну (46,56% - 21,76%, $p<0,01$) байқалды.

2. Экологиясы қолайсыз аймақта тұратын жасөспірім қыздарда соматикалық патологиялар ($401,79\pm 0,96\%$) жоғары кездесті. Жалпы аурушандық өсімінің жоғары көрсеткішін қамтамасыз етіп отырған: тыныс алу жүйесінің аурулары ($156,77\pm 1,54\%$), қан айналу жүйесінің аурулары ($58,72\pm 0,42\%$), қан және қан жасау ағзаларының патологиялары ($57,0\pm 0,51\%$), эндокриндік жүйе

аурулары ($40,0 \pm 0,88\%$), зәр шығару және жыныс ағзаларының патологиялары ($12,53 \pm 0,13\%$) болып отыр.

Гинекологиялық аурушандыққа алып келетін негізгі себептердің қатарына: етеккір қызметінің бұзылуы ($114,75\%$), қабыну аурулары ($43,47\%$), жыныс ағзаларының даму және орналасу ақаулары ($37,44\%$) жатады.

3. Жасөспірім қыздарда репродуктивтік бұзылыстардың қалыптасуына әлеуметтік және экологиялық себептердің зияндылық әсерін сандық тұрғыда бағаланды. Зиянды әсер ететін негізгі себептерге: Тұрғын аумақтың экологиялық жағдайы; Берілген аумақта өмір сүру ұзақтығы; Тұрғылықты жері; Отбасы жағдайы; Әлеуметтік жағдайы; Зиянды әдеттері; Тамақтану режимі. Сонымен қатар осы себептердің қатерлілік үлесі: етеккірдің бұзылысына $25,27\%$; - дисменореяның дамуына $4,27\%$, қабыну ауруларының дамуына $2,81\%$ қатерлі үлесті құрады.

Зерттеу барысында әзірленген «Жасөспірім қыздарға арналған сауалнама» нәтижелері бойынша, $54,7\%$ жасөспірімдерде төменгі қауіп тобы, 31% - орташа қауіп тобы және $14,2\%$ - жоғары қауіп тобына жататын жасөспірім қыздар анықталды.

4. Ғылыми –зерттеу нәтижелерін жинақтай отырып, жасөспірім қыздардың репродуктивтік денсаулығын жақсарту алгоритмі әзірленді. Бұл алгоритм негізінде профилактикалық медициналық тексеру барысында жасөспірім қыздардың репродуктивтік денсаулық жағдайын бағалау үшін «Жасөспірім қыздарға арналған сауалнаманы» енгізуді қамтиды. Осы зерттеу жұмысы арқылы жоғары қауіп тобына жататын жасөспірім қыздарды анықтай отырып оларды акушер-гинекологтың диспансерлік бақылауын қажет етеді; сондай-ақ экологиялық қорғау шараларын жақсарту бойынша секторлар аралық өзара әрекеттесуді ұйымдастыруды қамтиды.

Диссертацияның көлемі мен құрылымы

Диссертация 130 беттен тұрады, оның ішінде: кіріспе, әдеби шолу, зерттеу материалдары мен әдістемелер бөлімі, жұмыстың нәтижелері, қортынды, тұжырым, практикалық ұсыныстар және пайдаланған әдебиеттер тізімі (45 отандық және 129 шетелдік әдебиеттері) және қосымшалар бар.